

KREDIT-MODUL TIZIMINI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QITISHNING METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH

Urakboyev Bekzod Toshtemitovich

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
fizika-matematika fakulteti tyutori

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7181657>

Annotatsiya: Ushbu maqolada kredit-modul tizimini oliy ta'lim muassasalarida o'qitishning metodikasini takomillashtirish haqida so'z boradi. Muallif pedagogik ma'lumotlarga tayanib, mavjud ilmiy adabiyotlar asosida kredit-modul tizimini oliy ta'lim muassasalarida o'qitishning metodikasini takomillashtirish bo'yicha o'ziga xos jihatlarni o'rgangan va tahlil qilgan.

Kalit so'zlar: oliy ta'lim tizimi, ta'lim shakllari, kredit-modul, pedagogik va metodika, ECTS.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 20 apreldagi PQ-2909-sonli "Oliy ta'lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari tugrisida"gi qarori, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5 iyundagi "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022 - 2026-yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi va O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 31-dekabrda 824-son qarori "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarorlari ijrosini ta'minlash maqsadida oliy ta'lim muassasalarida kredit modul tizimi bosqichma bosqich joriy qilina boshladi.

Kredit-modul o'qitish shakli o'quv moduli tarkibini yaratishga asoslangan, talabalarning bilim, ko'nikma va kompetensiyalarini muntazam ravishda baholab boruvchi, o'quv jarayoni natijalari va yakuniy nazorat ishlarini kuzatib borish orqali o'quv dasturini o'zlashtirish jarayonini tashkil etish tizimi hisoblanadi. Kredit (credit) - talabalarning alohida ta'lim yo'nalishi yoki dasturi (kurs) doirasida fanlarni o'qib-o'rganishi va o'zlashtirishi uchun sarflangan o'quv yuklamasining (vaqtning) o'lchov birligi hisoblanadi. Kredit - talabaning me'yoriy hujjat bilan belgilangan, odatda bir hafta davomida auditoriyada va mustaqil ravishda ta'lim olishi uchun ajratilgan minimal vaqt o'lchovidir.

Talabaga kredit ma'lum bir fandan belgilangan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihondan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng beriladi. Har bir talaba kelajakda tanlagan yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha diplomga ega bo'lishi uchun o'quv yillarida o'tib borilgan majuriy hamda tanlav fanlardan kreditlarni yig'ib borishi lozim. Kredit texnologiyasi ta'lim oluvchilarga ishchi o'quv rejaga kiritilgan tanlov

fanlarini tanlash, bu orqali individual o'quv rejasini shakllantirishda bevosita ishtirok etish huquqini beradi. Talabalarga, nafaqat fanlarni, balki professor-o'qituvchilarni ham tanlash erkinligi beriladi. Modul esa bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi hisoblanadi. U talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliymantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Bunda o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil qiladi, jonli, video hamda audio ma'ruzalar o'qiydi, talabaning faoliyatini muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi. Talaba esa mavzuni mustaqil o'zi o'rganadi hamda berilgan vazifa va topshiriqlarni vaqtida bajaradi.

Kredit-modul tizimi bu - ta'limni aynan kredit-modul asosida tashkil etish modelidir. Lekin uni tashkil qilish ko'p jixatdan serqirra hamda murakkab tizimli jarayondir. Kredit-modul tamoyilida ikkita asosiy jixatga ahamiyat beriladi: talabalarning mustaqil ishlashini ta'minlash; talabalar bilimni reyting asosida baholash.

Kredit modul tizimining shakllanishi AQSh ta'lim tizimi bilan bog'liq. Dastlab o'quv jarayonlarini liberalizatsiya qilish, talabaning haftalik akademik yuklamasini belgilab berish maqsadida yaratilgan. 1869-yilda Garvard universiteti prezidenti,

Amerikada ko'zga ko'ringan ta'lim fidoyisi Charlz Uilyam Eliot "kredit soati" iborasini ilk marotaba qo'llaydi. Shunday qilib, 1870-1880-yillarda kredit soatlari bilan o'lchanadigan tizim joriy qilinadi .

Kredit tizimi bilan o'qish va o'quv dasturlarini o'zlashtirish talabalarga o'quv jarayonini mustaqil ravishda rejalashtirish, uning sifatini nazorat qilish, ta'lim texnologiyalarini takomillashtirish uchun imkoniyat yaratib berdi. Kredit to'plash o'lchovining kiritilishi talabaga katta erkinlik berish bilan bir qatorda, kelajakda tanlagan sohasining raqobatbardosh mutaxassisi bo'lib yetishishi uchun akademik jarayonni mustaqil rejalashtirish imkonini ham taqdim etdi. Ayni chog'da, baholash tizimi va ta'lim texnologiyalarining takomillashishiga ham olib keldi. Kredit modul tizimining rivojlanish siklini quyidagi ko'rinishda ifodalaymiz: Garvard universiteti 1872 yilda AQSh kredit tizimi (USCS), 1989-yilda Yevropa kredit tizimi yangi kredit-modul tizimi qoidalarini ishlab chiqadi va uni European Credit Transfer System (ECTS) deb nomlaydi. Yevropa Ittifoqi davlatlari universitetlari o'rtasida talabalar almashinuvi rivojlana boshlaydi. 1999 yilga kelib Yevropada Bolonya protsessi deb atalgan Yevropa mamlakatlari oliy ta'lim vazirliklari o'rtasida o'zaro hamkorlikni rivojlantirish xalqaro forumi ish boshlaydi. Bolonya deklaratsiyasida ko'zda tutilganidek, kredit-modul tizimi

aynan mustaqil ta'limga urg'u qaratgani holda, asosan, ikkita funktsiyani bajarishga xizmat qiladi:

- birinchisi, talabalar va o'qituvchilarning mobilligini, ya'ni bir oliy ta'lim muassasasidan boshqa OTMga to'siqlarsiz, erkin ravishda o'tishini (o'qishni yoki ishni ko'chirish)ni ta'minlaydi;
- ikkinchisi, talabaning tanlagan ta'lim yo'nalishi yoki mutaxassisligi bo'yicha barcha o'quv va ilmiy faoliyati uchun akademik yuklama - kredit aniq hisoblab boriladi. Kredit yig'indisi talabaning tanlagan dasturi bo'yicha nimani qancha o'zlashtirganligini namoyon etadi².

Modul -bu, bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi. U talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Bunda o'qituvchi o'quv jarayonini tashkil qiladi, jonli, video hamda audio ma'ruzalar o'qiydi, talabaning faoliyatini muvofiqlashtiradi va nazorat qiladi. Talaba esa mavzuni mustaqil o'qiydi va o'rganadi hamda berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida bajaradi.

Xalqaro tajribaga ko'ra, kredit-modul tizimida o'quv jarayoni har semestrda 2-4 tagacha moduldan tashkil topadi. Modulda jamlangan fanlar osondan murakkablik sari, nazariy-uslubiy fanlardan amaliy fanlarga qarab hamda mantiqiy jihatdan biribirini o'zaro uzviy to'ldirish prinsipi asosida shakllantiriladi. Talaba mutaxassis bo'lib shakllanishi uchun nafaqat soxaga ta'luqli axborotlar, balki ularni qayta ishlash, ishlab chiqarish amaliyotiga joriy qila olish malakasiga ega bo'lishi talab etiladi.

Modulga asoslangan o'quv dasturlari maxsus sxema asosida ishlab chiqiladi va quyidagilarni o'z ichiga qamrab oladi:

- o'quv maqsadi hamda vazifalarning to'liq ochib berilishi;
- talabaning fanni (kursni) boshlashi va tugatishidan keyingi orttirishi lozim bo'ladigan bilim va malakasiga qo'yiladigan talablar;
- modul tarkibiga kirgan har bir fanning qisqacha mazmuni (sillabus), ya'ni ma'ruzalar mavzulari, seminar va amaliy mashg'ulotlarning rejasi, mustaqil ta'limni baholash uchun mo'ljallangan topshiriqlar;
- o'qitishning qisqacha bayoni: ta'lim berish usul hamda vositalari; bilimlarni baholashning usul va shakllaridan iborat.

Modul asosida o'qitish tizimida talabalar bilimi, malakasi hamda ko'nikmasini baholashda reyting baholash tizimidan foydalaniladi. Unda talabaning barcha o'quv faoliyati, ya'ni auditoriya va auditoriyadan tashqarida olgan, o'zlashtirgan bilim va ko'nikmalari ball berish orqali baholanadi.

Bizga ma'lumki, kundalik turmushda ko'pgina narsalarning o'z o'lchov birligi mavjud. Masalan, vaqt o'lchov birligi - sekund, uzunlik o'lchovi - metr, og'irlik-kilo, suyuqlik - litr, elektr kuchlanish o'lchovi - amper. Shunda bir savol paydo bo'ladi: ta'limning, jumladan oliy ta'limning ham o'lchov birligi bormi? Aytishingiz mumkin, ha oliy ta'limning o'lchov birliklari bu bakalavr, magistratura va doktorantura deb. Lekin bular ta'limning o'lchov birliklari emas balki uning bosqichlari hisoblanadi. Afsuski, hozirda mamlakatimizda oliy ta'limning talabalar progressini, ularning mutaxasis sifatida shakllanishini muntazam ravishda baholab boruvchi hamma uchun tushunarli bo'lgan o'lchov birligi mavjud emas.

Kredit-modul tizimi avvalambor, mamlakatimiz oliy ta'lim tizimiga ta'limning amaldagidan ko'ra ancha mukammal, zamonaviy lekin hamma uchun tushunarli bo'lgan o'lchov birligini olib kiradi. Unga ko'ra OTM o'quv dasturlari muayyan o'qish natijalarini ko'zlovchi turli fan va modullarga bo'linadi. Xar bir fan yoki modul esa undagi o'qish yuklamasi miqdoriga qarab muayyan miqdordagi kreditlarda aks etadi. Masalan har bir fan o'rtacha 5, 6 yoki 7, 5 kreditlarda aks etishi mumkin. Talaba esa har semestr, o'quv yilida muayyan miqdorda kreditlar to'plab borishi va tegishli miqdordagi kreditlarni to'plagandan so'ng unga bakalavr yoki magistratura darajasi berilishi belgilanadi.

Kredit texnologiyasi ta'lim oluvchilarga ishchi o'quv rejaga kiritilgan tanlov fanlarini tanlash, bu orqali individual o'quv rejasini shakllantirishda bevosita ishtirok etish huquqini beradi. Ularga, nafaqat fanlarni, balki professor-o'qituvchilarni ham tanlash erkinligi beriladi. Talabalarga fanlarni tanlash imkoniyatining berilishi ijobiy hol sanaladi. Bu o'quv jarayonlarini baholashning o'ziga xos qiymat ko'rsatkichi bo'lib ham hisoblanadi.

Talabaga fanlarni hamda professor-o'qituvchilarni tanlash u yoqda tursin, zerikarli bo'lgan mashg'ulotlardan voz kechib, kutubxonada o'qib-o'rganishiga ham imkon berilmas edi. Talabaning dars mashg'ulotlarini qoldirishiga jiddiy talafot sifatida qaralib, bir semestrda 30 soatdan oshsa ogohlantirish, 74 soatdan oshsa, talabalik safidan chiqarishgacha borilardi. Talabaga ushbu fan va o'qituvchi yoqadimi-yoqmaydimi, berilayotgan bilimlar talabga javob bermasligi, armisoqdan qolib ketganmi-ketmaganmi, auditoriyada o'tirishi shart edi! Xullas, an'anaviy tizimda talaba kelajakda qanday bilimlarni egallashi, qanaqangi professoro'qituvchilar dars berishi, yo'nalish profili, fanlarning qisqacha mazmuni bo'yicha hech qanday materiallar taqdim etilmasdi va OTM ni tugatib oily ma'lumotli diplom bilan chiqayotgan kadrlar talab dajasida raqobatbardosh emas.

Kreditlarni modullar bo'yicha taqsimlash; OTM o'quv dasturlari profillari yaratilgandan so'ng undagi fanlar va mashg'ulotlar ro'yxati shakllantiriladi.

Dasturdagi o'quv fanlari bir qancha modullarga bo'linadi va ularning har qaysinisiga tegishli miqdorda kreditlar taqsimot qilinadi. Kreditlar har bir modul bo'yicha taqsimot qilinganda unda kelgusida belgilab olingan o'qish natijalariga erishishda talaba tomonidan taxminiy qancha o'qish yuklamasini bajarishi zarurligiga qarab belgilab beriladi. Bunday holatda o'qish yuklamalaring umumiy miqdori ularni bajarish uchun o'rta holda talaba taxminiy qancha vaqt sarflashi hisoblab olinadi. Eslatib o'tamiz, Yevropaning ECTS kredit-modul tizimida 1 kredit miqdori 25-30 soat o'qish yuklamasiga tengdir .

ECTS tizimida kreditlarning o'quv dasturlari bo'yicha, o'quv yillari bo'yicha va semestrlar bo'yicha taqsimoti oldindan belgilab qo'yiladi. Bunda Oliy ta'lim muassalari o'quv dasturlari bo'yicha, o'quv yili yoki semestrlar bo'yicha aniq belgilanadigan kreditlar miqdorini o'zlaricha belgilab ololmaydilar. Buni belgilashda aniq qoidalar bor.

Kreditlarni dasturlar bo'yicha taqsimlash. Kreditlarning o'quv dasturlari bo'yicha taqsimlashda har bir malakatning oliy ta'lim tizimi darajalariga qarab amalga oshiriladi. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida ECTS tizimida faoliyat yuritadigan Oliy ta'lim muassalarida bu taqsimot bakalavriat yo'nalishlarida to'rt o'quv yilida 240 kredit, magistratura yo'nalishlarida ikki o'quv yilida 120 kredit va doktorantura dasturlari xususiyatlaridan kelib chiqqan, turlicha belgilanishi mumkin .

Kreditlarni o'quv yillari va semestrlar bo'yicha taqsimlash. Kreditlarning o'quv yillari va semestrlar bo'yicha taqsimoti quyidagidek ko'rinishda bo'ladi: 1 yil jami 60 kreditga teng, 1 semestr jami 30 kreditga teng. Ammo, bir o'quv yili davomiyligi 2 emas balki 3 semestrda iborat bo'lgan o'quv dasturlarida esa 60 kredit umumiy 3 ta teng qismlarga bo'linadi.

Kreditni modullar bo'yicha taqsimlash. Kreditlarni modullar bo'yicha taqsimlash Oliy ta'lim muassalari tomonidan, ayrim vaqtlarda esa tegishli fakultet tomonidan amalga oshirilib, Oliy ta'lim muassalarining o'z kengashida tasdiqlanadi.

Kreditlarni taqsimlash asosan ikki xil ko'rinishda amalga oshiriladi:

- Modullar bo'yicha taqsimlash;
- Modullar bo'lmagan holatda taqsimlash; Kreditlarni ushbu ko'rinishdagi taqsimlash holatlarida bu usullarining o'ziga xos qulaylik va noqulaylik tomonlari mavjuddir.

Respublikamiz oliy ta'lim tizimiga asta-sekinlik bilan ta'limning «kredit-modul» tizimi kirib kelmoqda. Hozirgi vaqtda Oliy ta'lim muassalari tomonidan ushbu tizimni to'liq o'rganib chiqqan holda uni o'quv jarayoniga to'g'ri tadbiiq etish

masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Respublikamizdagi OTMlarda an'anaviy o'qitish tizimining salbiy jihatlaridan voz kechish va xalqaro standartlar talablari doirasida ishlarni tashkil etish bo'yicha dastlabki qadamlar qo'yilmoqda. Ushbu bitiruv malakaviy ishida ham kredit modul tizimi, uning maqsad va vazifalari, afzalliklari va kredit-modul tizimida uchinchi semestrni tashkil qilish masalalari bo'yicha fikr-mulohaza yuritildi. Taklif va tavsiyalar ishlab chiqildi.

REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'grisida"gi O'RQ-406 son qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasining 2019 yil 29 oktyabrdagi "Ilm-fan va ilmiy faoliyat to'grisida"gi O'RQ-576 son qonuni.
3. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrdagi "Ta'lim to'grisida"gi O'RQ-637 son qonuni.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida» (07.02.2017 yil PF-4947).
5. Мирзоев Р.Р. Педагогические аспекты подготовки преподавателей к работе в условиях кредитной системы образования: дис. ... канд. пед. наук. – Курган-Тюбе, 2010. – 189 с.
6. Уразалиева Р.И. Кредитно-модульная система организации обучения как фактор формирования умений самообразовательности студента: дис. ... канд. пед. наук. – Оренбург, 2010. – 98с.
7. Мирзоев Р.Р. Педагогические аспекты подготовки преподавателей к работе в условиях кредитной системы образования: дис. ... канд. пед. наук. – Курган-Тюбе, 2010. – 189 с.
8. Уразалиева Р.И. Кредитно-модульная система организации обучения как фактор формирования умений самообразовательности студента: дис. ... канд. пед. наук. – Оренбург, 2010. – 98с.